

Norges Indskrifter med de ældre Runer.

Udgivne

for

Det Norske Historiske Kildeskriftfond

ved

Sophus Bugge.

Christiania.

A. W. Brøgers Bogtrykkeri.

1895.

12^{*)}. Tomstad.

Literatur. Utrykt. To Breve (i Oldsagssamlingens Hovedarkiv i Christiania) fra J. Fritzner til Prof. R. Keyser daterede Vanse Præstegaard, det ene 10de April 1852, det andet 18de Sept. 1852. — Brev (i Runearkivet i Christiania) fra J. Fritzner til Prof. O. Rygh, dateret Tjølling Præstegaard 2den Febr. 1865. — Brev (i Runearkivet) fra Skolelærer J. M. Osmundsen til S. Bugge, dateret Farsund 9de Juni 1866.

Trykt. Oversigt over den Tilvext, Universitetets Samling af Oldsager har faaet i 4de Kvartal 1865 [af O. Rygh] Nr. 35, i den „Den norske Rigtstidende“ for 6te Marts 1866 (Nr. 38). — N. Nicolaysen Norske Fornlevninger S. 784, jfr. S. 283. — Stephens Runic Monuments Vol. I, 264 f. (med Tegning efter Photographi og Papiraftryk af Originalen). Jfr. S. 260. Vol. II, 841. 980. XXVII. Vol. III, 108. 426. — L. Wimmer, Navneordenes bøjning i ældre Dansk (1868), S. 46. 74 Anm. 119. — Wimmer i Aarbøger f. nord. Oldk. 1868 S. 71 f. — S. Bugge i Tidskr. f. Philol. og Pæd. VIII (1868—69) S. 179 f. — Lyngby i Brev af ²⁶/₉ 1869, trykt i Tidskr. f. Philol. og Pæd. X (1872—1873) S. 85. — Wimmer „Runeskriftens oprindelse“ i Aarbøger for n. Oldk. 1874, S. 98. 132. — Heinzel, Über die Endsilben der altnord. Sprache (1877), S. 22 [362]. 138 [478]. — A. Noreen Altisl. u. anorw. gramm. ¹ (1884) § 5. § 311 anm. 2. § 307 anm. 1. — Hoffory Arkiv f. nord. Filol. II (1885), 46 = Bezenbergers Beitr. IX (1885), 42. — Burg Die ält. nord. runenschriften (1885), S. 112 f. 172. 176. — L. Wimmer, Die runenschrift (1887), S. 106. 149. 160. 164. 300. 303. — Noreen i Pauls Grundriss I, 419. — Noreen Altisl. u. anorw. gramm. ² (1892) § 5. § 328 anm. 1. § 332 anm. 2. Anhang. S. 264 Nr. 41.

Grundlag for Behandlingen. Undersøgelse af Originalen ved Prof. O. Rygh og Udgiveren.

Tegning. Autotypi af et Photographi, som er taget efter Originalen af Photograph Væring.

¹) Lorange hos Stephens III, 262 satte Aagedal-Fundet til c. 500.

²) Paa dette Sted forbigaaes to Stene, som er fundne paa Frestad i Vanse og som har flere Tegn eller Streger, der er gjorte i gammel Tid af Menneskehaand. Jfr. Aarsberetn. for 1877 S. 82 og 103 samt Nicolaysen Norske Fornlevn. S. 784.

Den Runesten, som her skal behandles, er fra Tomstad¹⁾ i Vanse Sogn og Præstegjeld i Lister og Mandals Amt. Den blev i 1865 ført til Christiania og indlemmet i Universitetets Oldsagsamling som Nr. 3727.

At Stenen er bleven kjendt, skyldes J. Fritzner. Han skriver om den i Brev af 18de Sept. 1852: „... i Vaar ... omtalte jeg ... , at jeg nylig havde faaet Underretning om et paa Gaarden Tomstad skeet Fund, hvorved iblandt andet en Runesten var kommen for Lyset. Senere har jeg havt Anledning til at undersøge det, og er saaledes kommen i Besiddelse af nogle derved i en allerede længst forstyrret Gravhøj fundne Sager, som jeg nu giver mig den Fornøjelse at fremsende Den nævnte Runesten havde Finderen indlagt i det øverste Trin af Trappen til sit Hus, og det var først en Tid efter at den havde faaet denne Plads, at Indhugningerne i samme tiltrak sig Opmærksomheden.“

Fremdeles skriver Fritzner 2den Febr. 1865 fra Tjølling: „Tomstadstenen ... laa som den øverste Sten i Kjøkkentrappen paa Bagsiden af Gaardmand Jonas Finkelsens Hus, saavidt jeg nu kan erindre, og det kunde tydeligen sees, at et Stykke var afbrudt i dens ene Ende; men dette Stykke var nok ikke at opspore. Hvorfra Stenen er hentet, kan jeg nu ikke sige, omendskjønt det nok da blev mig sagt.“

Skolelærer Osmundsen skriver 9de Juni 1866: „Angaaende Tomstad-Stenen har jeg i min Dagbog noteret under 17de November 1865: „Elias Berntsen Tomstad, paa hvis Eiendom Runestenen fandtes, var idag efter Anmodning hos mig og afgav yderligere Beretning om Stenen. Den fandtes i 1851 eller 52 ved at oprydde Mark til Ager, omtrent 100 Skridt fra Gaardens Huse i en mod Øst heldende Skraaning eller Bakke paa hvis Midte der fandtes en ligesom lidt ophøiet Flade og paa denne fandtes liggende i Jordskorpen endel lagelige Sten adspredte omkring et Areal af Størrelse som et Stuegulv, en hist og en her. Han kunde ikke rigtig erindre om nogle af disse med enkelte Kanter ragede opover Jordfladen. Han bragte nogle hjem og brugte til Dørtrappe. ... Den indsendte Runesten havde ligget som Dørtrappetrin i cirka 1 Aar før det observeredes, at der var indhugget noget i den og den var ogsaa den største af Stenene. Han erklærede, at han ved Behandlingen ikke havde slaaet noget bort af den, men at den var saaledes som den var funden. Da Stenen øiensynligen er kun et Brudstykke ... , spurgte jeg om han ikke havde mærket, at nogen af de øvrige Stene passede til samme, hvilket han besvarede benægtende.“

Samtidig med Runestenen og paa samme Sted blev efter Fritzners og Osmundsens Breve fundet flere Oldsager, af hvilke der i 1852 til Universitetets Oldsagsamling indkom følgende, som jeg anfører efter Prof. Ryghs Meddelelse: en Vævske af Jærn (som „Norske Oldsager“ Nr. 440), der feilagtig har været anset for et Sigdblade eller en Spydspids, og to gjennemborede runde Lerskiver af det Slags, der maa antages at have været brugte som Tyngder i Vævstole. Disse Sager stamme fra en Kvindegrav fra yngre Jærnalder og kan ikke have noget at gøre med den paa samme Gaard fundne Runesten.

¹⁾ Matr. Gaards-Nr. 83.

Ifølge Osmundsens Oplysninger synes der ikke at være nogen Sandsynlighed for, at Elias Berntsen Tomstad fandt Runestenen i en Gravhaug. Men dette forhindrer ikke, at den oprindelig kan have været anbragt i en saadan. Finderens Navn opgives, som det synes, rigtig af Osmundsen, men ikke af Fritzner.

Stephens mener, at det bevarede Stykke af en Runesten har dannet Toppen af en Sten, som har været reist paa en Gravhaug, og at Indskriften altsaa har strakt sig nedenfra opad. Ogsaa Wimmer og Burg mener, at Indskriften har gaaet nedenfra opad. Men det synes muligt, saaledes som Prof. Rygh først har udtalt, at Stenen fra først af kan have været anbragt inde i en Haug¹⁾. Da kan Indskriftens Runer have dannet en horizontal Række.

Stenen er en flad Helle af Hornblendegranit. Den er af firkantet Form, fra 66 til 85 Cm. lang, 47 Cm. bred, 11 Cm. tyk. Stenen er ikke tilhugget, og dens Overflade er temmelig ujævn.

Stenen er et Brudstykke. Paa det foreliggende Stykke er skrevet fra høire mod venstre:

Υ Ν Ϛ Ϛ Ϛ : † †

... an : warur

Der er Grund til at tro, at Indskriften til høire er ufuldstændig. Herfor taler, som vi i det følgende skal sé, Indskriftens Indhold. Første Rune fra høire (a) er saa nær Randen, at der af den Grund ikke til høire for den kan sees Spor af den foregaaende Rune. Paa Grund af Indskriftens Indhold finder jeg det sandsynligt, at Indskriften til venstre er fuldstændig. Men Stenens Udseende kan ikke afgjørende vise dette, thi om end sidste Rune staar lidt fjærnere fra venstre Rand end første fra høire, saa staar Υ dog saa nær ved venstre Rand, at man, om noget havde været indhugget til venstre derfor, ikke havde behøvet at sé noget Spor af nærmeste Tegn paa det bevarede Stykke.

Runerækken bøier sig mod venstre lidt opad. Midterste Prik er lidt grundere end de to andre, og Adskillelsen mellem de to nederste Prikker er ved en betydningsløs Fure bleven mindre tydelig.

Høire Stav af 4de Rune i andet Ord (u) er nedentil meget svag. Saavidt jeg kan sé, er Runen vendt mod høire: Ν. Den venstre Stav er nogenlunde ret, men den høire lidt krum²⁾. Af Runen Υ er Midtstaven nedenfor Kvistene for største Del forsvunden.

At to Ord er adskilte ved tre Prikker, er i Stenindskrifter med den længere Rækkes Runer ellers ikke paavist, men det forekommer undertiden i Indskrifter med den længere Rækkes Runer paa andre Gjenstande. Se Wimmer Runenskrift S. 162—165. Paa Reistad-Stenen er to Ord i anden Række adskilte ved to Prikker. Til høire for an maa mangle noget. ...an er ikke et fuldstændigt Ord, men Slutningen af et Ord. Fordi Ordet warur ellers ikke forekommer og fordi Indskriften er ufuldstændig, lader den sig ikke med Sikkerhed forklare.

Sandsynligst er vel ...an Slutningen af et Mandsnavn i Genetiv, hvilket i Nominativ har endt paa -a og været af en Stamme paa -an. Dette tør sluttes af

¹⁾ Det samme antager Wimmer Runenschr. S. 301.

²⁾ Autotypien giver her ikke en nøiagtig Forestilling om det virkelige Forhold.

Þrawiṛan paa Tanum-Stenen i Baahus-Len, af keþan paa Belland-Stenen og af Kvindenavnet igiṛon paa Stenstad-Stenen.

warur maa være Nominativ af en Stamme paa -u. Jfr. haukoþur paa Vånga-Stenen i Vestergötland og følgende Former i Indskrifter med den kortere

Rækkes Runer: *sunur* Gursten i Småland, *stikur* Kälvesten i Østergötland, og maaské *fatux* paa Arrild-Stenen i Slesvig. En irsk Optegnelse fra c. 950 af de norske Runer og Runenavne, hvilken er bevaret i sene Afskrifter, har endnu *lagor* = oldn. *logr*. I *warur* er, saavidt vi af Skriften kan se, første Stavelses Vokal

ikke paavirket af det følgende *u.* Jfr. mine „Bidrag til den ældste Skaldedigtningens Historie“ S. 14—25.

Sandsynligst forekommer det mig paa Grund af Stillingen umiddelbart efter *-an*, at *warur* er et Appellativ, som betyder „Sten“ „Mindesmærke“ „Grav“ „Gravhaug“ eller lignende. Herfor taler Bø-Indskriften *h—das hlaiwa* „H's Gravhaug“ og Stenstad-Indskriften *igiqon halan* „Igingas Sten“. Hvis den nævnte Opfatning er rigtig, har den fuldstændige Indskrift sandsynligst kun indeholdt to Ord: det, hvis Slutning er bevaret i *-an*, og *warur*.

Den nævnte Opfatning har Wimmer og jeg fremsat uafhængig af hinanden. Wimmer har bemærket, at *warur* er „dannet af roden *var* i oldn. *verja* (sml. oldnord. *vörðr*, *vörn*), der vilde være et passende ord for en mindesten („varde“).“ Jeg har ytret: „For mulig at bestemme Betydningen nærmere vover jeg at fremsætte en usikker Formodning: i de islandske Sagaer bruges *vör* fem., nu i Norge vesten- og nordenfjælds *vor* (aabent *o*) masc. om en Række af oplagte Stene ved et Landingssted, især paa begge Sider af en „Stø“, hvori Baadene trækkes paa Land. [Lapp. *varr*, pl. *vārak* Qvigstad Lehnwörter S. 344.] Desuden bruges Ordet nu i Norge „sjældnere om en opkastet Vold af Grus og Sten, f. Ex. ved Skred“ (I. Aasen). Til dette Ord kunde *warur* regelret svare, og man tør da mulig formode, at dette betegner: Stensætning, stensat Grav [Wimmers] Opfatning af *warur* [synes] voweligere end min, da et saadant Ord som det, Wimmer forudsætter, ingensteds findes, medens jeg kun forudsætter en noget afvigende Anvendelse af et ellers kjendt Ord.“ Burg bemærker, at en Overgang fra **vorr* Gen. *varar* til *vgr* Gen. *varar* vilde være let forstaaelig, og at *warur* desuden kunde være fem., jfr. oldn. *kvern* — got. *qairnus*.

Oldn. *vgr* hører vistnok til *verja* og betyder etymologisk „den omsluttende“ ligesom nyeng. *wear weir* „Dæmning“, ags. og middeleng. *wer*. *warur* er ved den i det foregaaende nævnte Opfatning dannet som got. *magus* m. eller *handus* f. eller (bortseet fra Kjønnen) som gr. *δόρυ*, og *warur* skiller sig da ved første Stavelses Vokal fra Stammen *weru-* „beskytte“, der foreligger f. Ex. i gr. *φερ*.

Jeg har ogsaa tænkt paa Muligheden af, at *warur* kunde være *wāruk* og betyde „Hvilested“ eller „fredhellige Sted“ ell. lign. Denne Betydning maatte i saa Tilfælde støttes enten ved got. *unwērjan* „vredes“¹⁾ eller ved oht. *wāra* „Treueversprechen, Vertrag, Friede, Schutz“, ags. *wār*, jfr. oldn. *vārar* Troskabsløfter²⁾.

1) Oldnorsk har *úværi* Uro, *úvært* er mér jeg kan ikke holde mig i Ro, *værleikr* og *værd* Fred, Ro. Men Udtryk som *verit er nú meðan vært er, þér er ekki vel vært hér* og fl. vise tydelig Forbindelse med *vera*, *vesa*.

2) Jeg nævner her endnu to andre Opfatninger af *warur*, som jeg har tænkt paa, men som jeg ikke holder for sandsynlige.

warur har neppe været udtalt **warrun*, opstaaet af **warun*, der skulde være samme Ord som ags. *wearr* m. „callus, nodus“ og nær beslægtet med lat. *verruca* „Høide, Vorte“, lit. *wirszus* „Top, Overflade“, oldslav. *vřichŭ* m. „Høide, Top“, oldind. *var^vman-* „Høide“, glirsk *farr* „Søile“. Ved denne Combination maatte man formode, at *warur* havde Betydningen „en Haug“.

Sandsynligt finder jeg det heller ikke, at *warur* er et Mandsnavn i Nomin. Dog er denne Mulighed neppe udelukket, hvilket navnlig tør sluttes af Møjebro-Indskriften i Upland: *ana hahaisla × inir frawaradar*.

Om Indskriftens Tid ytrer Wimmer (Runenschr. S. 300 f.): Ordene: . . .
an : warur paa Tomstad-Stenen kunde uden Tvivl ikke have nogen anden Form end netop denne, hvad enten den er fra samme Tid som Dopskoen fra Torsbjærg Mose eller som Reistad-Stenen. Naar jeg antager, at den staar den sidstnævntes Tid langt nærmere end den førstnævntes, saa er Grunden dertil den, at den hører til en Gruppe af norske Runemindesmærker, om hvilke man véd eller med Sikkerhed kan antage, at de oprindelig blev reiste i det indre af Gravhauger (Stenene fra Stenstad, Bratsberg, Tanem, Aarstad og Elgesem . . . er dragne frem af Gravhauger og det samme er at antage om Stenene fra Belland, Tomstad, Reistad), og hvilke ikke kan regnes til de ældste norske Indskrifter med den længere Runerække. S. 303 sætter Wimmer disse Mindesmærker til 6te Aarhundred e. Chr., snarest dettes anden Halvdel.

For Tomstad-Stenens Vedkommende finder jeg intet ved disse Wimmers Udtalelser at bemærke.
